

SUBSTANTIIVILAUSEKKEEN RAKENNETASOISTA

Suomen substantiivilausekkeen rakennetta koskevasta kirjallisuudesta ei löydy paljoakaan tietoja siitä, voiko edusaneena olevan substantiivin genetiivimääritteenä toimivalla substantiivilausekkeella olla jälkilaajennuksia.¹ Isossa suomen kielopissa (ISK 2004) relatiivilauseen kuvauksessa mainitaan, että relatiivilause voi esiintyä genetiivimääritteen ja sen pääsanan välissä (1):

- (1) Niiden, *joiden paino vaihteli koko ajan*, kuolleisuus oli korkeampi kuin vakaan pysyvästi ylipainoisten ihmisten.

Tämä esimerkki falsifioi Hakulisen ja Karlssonin (1979: 119) väitteen, ettei genetiiviattribuuttina esiintyvä NP voi saada itse jälkiattribuuttia. Liian yleiseksi se osoittaa myös Jokisen (1988: 360) väitteen, että »[j]älkimmäritteettömyys on yleinen kaikkia etuattribuutteja (adjektiivilausekkeita, postpositioliousekkeen komplementteja jne.) koskeva rajoitus». Toki on myönnettävä, että esimerkin 1 kaltainen virke on tyylillisesti kömpelö.

Tarkoitukseni on esittää muutamia lisähavaintoja tästä rakenteesta substantiivilausekkeen kuvauksen näkökulmasta: genetiivimääritteen jälkilaajennuksena sivulauseityypeistä vain relatiivilause on mahdollinen, ja tällöin erityisesti kun pääverbinä on *olla*-verbi tai sitä semanttisesti

lähellä oleva verbi kuten *sijaita*. Kysymyseen tulevat varsinkin predikatiivi- tai sitä lähellä olevat possessiivi- tai lokaalilauseet. Puheena olevat relatiivilauseet voivat esiintyä vain ylimmän eli ykköstason genetiivimääritteen jälkimääritteenä kuten *niiden kuolleisuus* (vrt. esim. 1), eivät genetiivisekvenssien syvemmällä tasoilla, vaikkapa kakkostasolla kuten tapauksessa *puolueen nuorisojärjestön jäsenet*.

Relatiivilauseet genetiivimääritteen jälkilaajennuksena eivät ole aivan harvinaisia. Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa esiintyi 21.5.2009 esimerkki (2) ja seuraavan päivän saman lehden C-osastossa virke (3).

- (2) Tavallisen suomalaisen, *joka on palkkatyössä aikuisen ikänsä*, eläke on keskimäärin 50 prosenttia keskimääräisistä vuosiansioista.
- (3) Auton, *jota ei tosiasiallisesti käytetä liikenteessä*, säilyttäminen kadulla on pysäköintivirhe.

2000-luvulla olen päivä- ja iltalehdistä, kirjeenvaihdostani ja tenttivastauksista naturalistisesti havainnoimalla poiminut myös seuraavat samankaltaiset tapaukset.

- (4) Se, mikä on kohtuullista ja mikä ei, on ensi sijassa yhtiön hallituksen, *joka edustaa kaikkia osakkeenomistajia*, harkinnassa vuosittain.

¹ Kiitän Maria Vilkunaa ja nimetöntä arvioijaa arvokkaista kommentteista.

- (5) Nykyisin julkisen vallan, *joka on vapaan tutkimuksen ainoa rahoittaja*, osuus on liian pieni eli alle 30 prosenttia.
- (6) Lääkärit eivät osaa ennustaa, miten Kerstinin, *joka ei ole eläessään nähnyt päivänvaloa*, terveydentila kehittyä lähipäivinä.
- (7) Vuosikautia vuoteessa maanneen potilaan, *jolla aivorunkotoimintaa on sen verran että hengitys kulkee*, keuhkokuumeesta ei enää välttämättä ryhdytä hoitamaan antibiooteilla.
- (8) Sen sijaan keskustapuolueen mukaan maan kuuden yliopistokeskuksen, *joita sijaitsevat Kajaanissa, Kokkolassa, Lahdessa, Mikkelissä, Porissa ja Seinäjoelle*, tulevaisuus tulee varmistaa laissa.
- (9) Olen laskenut kahden etymologisen sanakirjan suomen, saamen, mordvan, marin, komin, udmurtin, mansin, hantin ja unkarin etymologioiden, *joille on esitetty vastine samojedista*, lukumäärät ja niiden keskiarvot.
- (10) Merkkien, *joita olivat ilmeisen mielivaltaisia*, tukena saatettiin käyttää ideogrammeja.
- (11) Hun — *joka toimii myös valtion presidenttinä* — puheen ainoita yllätyksiä oli sovinnonele Taiwanin suuntaan.
- (12) 700 kiloa painavan eläimen — *jolla on vaarallinen purukalusto* — nukkuminen ei ole ihan yksinkertaista.
- (13) On myös arveltu, että Israelin — *jolla on ainoana maana Lähi-Idässä tiettävästi ydinaseita* — isku Iraniin raivostuttaisi arabimaita.
- (14) Minä kysyn häntä pitämään anglistiryhmän (*joka on suurin ryhmä*) opetuksen englanniksi.

TULKINTA

Aineisto on kovin pieni, mutta oikeuttaa silti pari päätelmää. Genetiivimäärityksen jälkilaajenuksena relatiivilause on mahdollinen erityisesti, kun pääverbinä on *olla-*

verbi (2, 5, 7, 10, 12–14) tai sitä semanttisesti lähellä oleva verbi kuten *sijaita* (8) tai *toimia* (11). Kysymykseen tulevat tällöin erityisesti predikatiivi- tai sitä lähellä olevat lauseet (5, 10, 11, 14), possessiivi- tai sitä lähellä olevat lauseet (7, 12, 13) tai lokaalilauseet (2, 8). Myös transitiivilauseet ovat mahdollisia (3, 4, 6, 9). (1) on muu kuin edellä mainittu intransitiivilause.

Puheena olevat relatiivilauseet ovat kaikki keskeisupotettuja (näiden määritelmästä ks. Karlsson 2007: 366–367), ja niiden päälause on yleensä konstruktion ylin lause, paitsi virkkeessä (6), missä relatiivilause on syvyytasolla kaksi ja sen päälauseena on tasolle yksi eli suoraan päälauseen alle upotettu *miten*-lause. Harvinaista on myös se, että relatiivilauseessa on lisää upotettuja lauseita. Silti esimerkissä (7) on toisen tason upotteena *että*-lause ja esimerkissä (6) lauseenvastike *eläessään*.

Kuten esimerkit (11–14) osoittavat, on olemassa lievä tendenssi, että relatiivilause on parenteettinen. Tämä osoittaa rakenteen löyhyyttä ja myötävaikuttaa varmaan sen tyyllilliseen kömpelyyteen. Puolesta tapauksista edussane on verbaalinen johdos, esimerkiksi (11–14), jonka suhde genetiivi-ilmaukseen on löyhempi kuin substantiivilausekkeen prototyyppissä kuten *tytön pallo* (esim. *Hu* [– –] *puhuu* -> *Hun puhe* (11), *eläin* [– –] *nukutetaan* -> *eläimen nukkuminen* (12), jne). Kyse on siis subjekti- tai objektigenetiiveistä, jotka (transformationaalisesti ajateltuna) palautuvat lauseiden subjekteihin tai objekteihin. Tällainen johdettu rakenne on selkeästi löyhempi kuin *tytön pallo*.

Voivatko muutkin sivulauseetyypit kuin relatiivilause esiintyä genetiiviattribuutin jälkilaajenuksena? Olen rekisteröinyt yhden ainoan (tyyllillisesti kömpelön) esimerkin, josta on pääteltävä, että tässä ollaan jo suomen syntaksin ääriajoilla:

▷

- (15) Kuitenkaan lauseen, *jos on idio-mi*, lukemiseen käytetty aika ei ole sen pidempi kuin [–]. (tenttivastauksesta 23.1.2008)

Muut substantiivilausekkeen perustasolla (ts. ylimpänä edussaneena) jälkilaajenuksena esiintyvät lausetyypit eli *että*-lauseet ja epäsuorat kysymyslauseet tuskin tulevat kyseeseen genetiivimääritteenä esiintyvän substantiivilausekkeen jälkilaajenuksena, kuten keksityt esimerkit (16, 17) osoittanevat.

- (16) ?Ajatuksen, että planeetat kiertävät aurinkoa, esittäminen ei ollut paaville mieleen.
 (17) ?Kysymyksen, kiertävätkö planeetat aurinkoa, esittäminen ei ollut paaville mieleen.

Kaikissa tavatuissa tapauksissa (1–14) relatiivilause esiintyy ylimmän substantiivilausekkeen ensimmäisen syvyytason eli ylimmän genetiivimääritteen jälkilaajenuksena. Genetiivimäärite määrittää ylintä edussanaa, joka voi olla missä tahansa sijassa. Mutta genetiivimäärite voi myös vasemalle haaroen olla toisen genetiivimääritteen määritteenä iteratiivisesti esimerkiksi näin, ainakin syvyytäsollle kolme (numerot osoittavat NP:iden upotussyvyysksiä):

- (18) (((yliopistojen NP-GEN-3) (tieteellisten tulosten NP-GEN-2)) (julkaisukanavan NP-GEN-1)) (perustaminen NP-NOM-0))

Kakkos- ja syvempien tasojen genetiivimääritteenä esiintyvät substantiivilausekkeet kuten NP-GEN-2 ja NP-GEN-3 esimerkissä (18) eivät näy sietävän minkäänlaisia lauseenmuotoisia jälkimääritteitä eikä luultavasti muitakaan jälkimääritteitä; aitoja esimerkkejä en ole rekisteröinyt ainuttakaan. Genetiivimääritteen ykköstasolla pelkkä relatiivilause käy jälkimääritteenä (1–14), substantiivilausekkeen ylimmällä tasolla (kuten NP-NOM-0 esimerkissä (18)) käyvät lisäksi

että-lause ja epäsuora kysymyslause, toisinaan *ajatus että ... ja kysymys, voiko ...* Substantiivilausekkeen rakennekuvauksessa on näin ollen jälkilaajennusten osalta erotettava kolme syvyytäsosa: 0 – 1 – syvemmät. Perustasolla 0 kaikki jälkimääritteet ovat mahdollisia. Genetiivimuotoinen NP syvyytäsolla 1 sallii marginaalisesti relatiivilauseita jälkimääritteinä (esimerkit 1–14). Syvempien upotustasojen genetiivimuotoiset NP:t eivät salli mitään jälkimääritteitä. Mitä syvemmällä rakennetasolla ollaan, sitä pelkistetympi NP siis on. Tällainen regressio on tietenkin odotuksenmukainen.

Ovatko muut kuin lauseenmuotoiset jälkilaajennukset mahdollisia, jos genetiivimuotoinen substantiivilauseke on syvemmällä kuin perustasolla? Hakulinen ja Karlsson (1979: 119) toteavat epäkieliopillisiksi (keksityt) tapaukset (19–21), joihin voidaan vielä lisätä keksityt (22, 23):

- (19) *kilon *voita* hinta
 (20) *korillisen *olutta* hankkiminen
 (21) *miehen *Karstulasta* puheenvuoro
 (22) *halun *muuttua* kasvu
 (23) *aiheen *epäillä* ~ *epäilyyn* voimistuminen

Jos kursivoidut ykköstason (ja syvemmät) jälkilaajennukset ovat systemaattisesti epäkieliopillisia, yllä luonnosteltu substantiivilausekkeen jälkilaajennusten kolmitasoisuus pätee yleisesti. Leksikaalisen valinnan mukaiset jälkimääritteet kuten *että*-lauseet, epäsuorat kysymyslauseet ja tapaukset (19–23) ovat mahdollisia vain perustasolla. Vapaat (mihin tahansa substantiiviin liittyvät) relatiivilauseet ovat sen lisäksi mahdollisia upotustason yksi genetiivimuotoisten NP:iden jälkimääritteinä. Syvemmällä upotustasoilla NP:illä ei voi olla jälkimääritteitä. ■

FRED KARLSSON
 Sähköposti: *fgk[– –]@ling.helsinki.fi*

(Poista hakasulut ja niiden sisältö kirjoittaesasi sähköpostiosoitetta.)

LÄHTEET

HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA

– HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JOKINEN, KRISTIINA 1988: Suomen substantiivilausekkeen rakenne. – *Virittäjä* 70 s. 348–375.

KARLSSON, FRED 2007: Constraints on multiple center-embedding of clauses. – *Journal of Linguistics* 43 s. 365–392.

HAVAINTOJA V3-LAUSEIDEN LISÄÄNTYMISESTÄ

Lauseen verbinetisten lausekkeiden lukumäärän voidaan havaita viime vuosikymmeninä lisääntyneen suomenkielisesä mediassa. Se merkitsee finiittiverbin sijoittumista aiempaa useammin lauseen kolmanneksi jäseneksi ja aiempaa harvemmin toiseksi jäseneksi.

Tämä kirjoitus antaa ilmiöstä kvantitatiivista tietoa. Olen määrittänyt finiittiverbin lauseaseman eroja sanomalehtikielestä kahtena ajankohtana käyttäen kummassakin runsaan kahden ja puolen tuhannen lauseen aineistoa yhdestä sanomalehdestä. Tulosten voi katsoa olevan suuntaa antavia muunkin median osalta.

Finiittiverbin paikkaa lauseessa voidaan kuvata toteamalla sen edellä olevien lausekkeiden lukumäärä. Käyttämistäni aineistoista ilmenee selvästi, että verbi on toisesta lauseasemasta, siis ainoan edeltävän lausekkeen jälkeisestä paikasta, tavallaan siirtynyt useimmiten lauseen loppua päin, paljon harvemmin lauseen ensimmäiseksi jäseneksi (lauseenalkuista konjunktiota, interjektiota tai vastaavia en laske lauseenjäseniksi). Näitä kahta siirtymismahdollisuutta voidaan havainnoida määrittämällä lauseaineistoista

1) lauseenalkuisten verbien osuus ja 2) kolmannessa tai myöhemmässä lauseasemassa olevien verbien osuus. Edellisen mukaiset lauseet ovat V1-lauseita, jälkimmäisen mukaisia kutsun tässä yksinkertaisesti V3-lauseiksi, vaikka tämä termi tavallisesti tarkoittaa lausetta, jonka finiittiverbi on täsmälleen kolmannessa lauseasemassa. Kaikki muut lauseet ovat valitusta konventiosta johtuen V2-lauseita. Niiden osuus saadaan tarvittaessa vähentämällä V1- ja V3-lauseiden prosenttiluvut sadasta.

Olen käyttämistäni aineistoista ottanut huomioon sekä pää- että sivulauseet ja olen finiittiverbiksi tulkinnut liittomuodoista ja apuverbirakenteista ainoastaan finiittisessä muodossa olevan verbin, joka voi olla kieltoverbikin.

Vertaan tässä työssä lähinnä V3-lauseiden osuutta vuosien 1954 ja 2004 Helsingin Sanomien (HS) tekstilauseissa, mutta kirjaan myös V1-lauseiden osuudet. Esitän eräiden seikkojen havainnollistamiseksi kuvaavia esimerkkilauseita HS:sta sekä hieman muustakin mediasta.

Vuoden 1954 lauseiden lähteenä olen käyttänyt lehden vuoden 2004 numeroissa

▷